

ЗВІРГЗДЕ К.І.,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
аспірантка кафедри європейської інтеграції

ГЛОБАЛЬНА НЕСТІЙКІСТЬ І НАЦІОНАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ІНТЕРЕСИ

***Анотація.** У даній статті проаналізовані підходи, покликані пояснити природу глобальної фінансової нестійкості та її вплив на реалізацію та захист національних інтересів окремих країн. Досліджені основні реальні і потенційні ризики, які негативно впливають на національні економічні інтереси в умовах глобалізації. Узагальнені основні способи реалізації та захисту національних інтересів та досягнення високого рівня економічного розвитку.*

Ключові слова: глобальна нестійкість, фінансова криза, національні економічні інтереси, стратегії захисту і розвитку.

***Аннотация.** В данной статье проанализированы подходы, призванные объяснить природу глобальной финансовой нестабильности и ее влияние на реализацию и защиту национальных интересов отдельных стран. Исследованы основные реальные и потенциальные риски, негативно влияющие на национальные интересы в условиях глобализации. Обобщены основные способы реализации и защиты национальных интересов и достижения высокого уровня экономического развития.*

Ключевые слова: глобальная нестабильность, финансовый кризис, национальные экономические интересы, стратегии защиты и развития.

***Annotation.** Some approaches aiming to explain the nature of the global financial instability and its impact on the fulfillment and protection of the national interests of different countries are analyzed in the article. Main real and potential risks, negatively affecting national interests are researched. General approaches and strategies of implementation of national interests and achieving the high level of economic growth are summarized.*

Keywords: global instability, financial crisis, national economic interests, growth and protecting strategies.

Процес глобалізації найбільш динамічно відбувається у фінансовій сфері та знаходить свій вияв у фінансовій лібералізації, глобальній фінансовій інтеграції та структурних змінах у міжнародних фінансах. Очевидним є взаємозв'язок лібералізації національних та міжнародних фінансових ринків, що призводить до прискорення руху капіталу на міжнародному рівні. Цей процес стає каталізатором хвилеподібного поширення фінансових і валютних криз, в основному на ринках, що розвиваються. Причини фінансової нестабільності полягають також у незбалансованих взаємовідносинах основних гравців глобальних ринків – США, Євросоюзу та країн Азії. Вплив глобальної фінансової нестабільності на інші країни залежить від відкритості економіки, а відповідно – від імовірності, що фінансова нестабільність зумовить значні зовнішні шоки для економіки цих країн.

Фінансова нестійкість пов'язана зі спорідненими національними та міжнародними явищами: економічними, циклічними, банківськими, валютними кризами, а також із ринковими коливаннями. Усі вони мають певні фактори та визначену динаміку. Наприклад, у разі банківської кризи основними факторами є втрата позичальниками платоспроможності і, як результат, – нагромадження заборгованості за кредитами порівняно з активами банків, що призводить до неліквідності національної банківської системи.

Метою публікації є аналіз природи глобальної фінансової нестійкості та основних ризиків, які вона породжує для реалізації та захисту національних економічних інтересів окремих держав.

У зарубіжній економічній літературі дослідження природи глобальної фінансової нестійкості проводяться давно. Серед інших слід виділити праці таких економістів як: Г.Мінські, Ч.Кіндлебергер, М.Фрідмен, П.Кругман, М.Обстфельд, Р.Дорнбуш, П.Дібвіг, Р.Манделл, С.Фішер, Г.Камінські, К.Рейнхарт, А.Веласко, Р.Чанг, Г.Горгон, С.Едвардс, Р.Глік, Е.Роуз, Р.Рігон, Г.Кальво. Проте в цих дослідженнях часто не прослідковується чітке розуміння сутності фінансової кризи, а також її першопричин. Зважаючи на зростання взаємозалежності валютного та фінансового секторів, наслідками фінансової кризи (суто фінансової за походженням) можуть стати порушення в банківській, а отже, і валютній сферах, і так само валютна криза може трансформуватись у банківську та фінансову кризу. Так, Ч. Кіндлебергер та Г.Мінські поняття валютної та фінансової кризи вживають як синонімічні, з тією лише різницею, що термін валютної кризи названо початковий етап більш глибокого за своїми проявами потрясіння, яке охоплює не лише валютне, а й загальнофінансове середовище [5]. На думку вчених, фінансова криза містить такі елементи, як різке падіння цін на активи, масове банкрутство як у фінансовому, так і нефінансовому секторах та порушення діяльності валютного ринку.

Сучасні вітчизняні досягнення в цій галузі економічної науки часто переплітаються із західними або інтерпретують їх. Нині серед українських науковців та практиків точиться дискусія щодо того, наскільки загрозовою є фінансова нестабільність, спричинена, наприклад, іпотечною кризою у США, для банківської системи України, де іпотечне кредитування активно почало розвиватися лише останніми роками, а іпотечні цінні факти-

чно не використовуються. Проте беззаперечним є те, що кризові явища торкнулись банківського сектору України та спричинили певні зміни в ньому. Зазначене і визначає актуальність дослідження впливу світової фінансової нестабільності на діяльність банків не лише в Україні.

У наукових джерелах сформувався підхід, покликаний пояснити природу міжнародної фінансової нестійкості як результат транскордонної трансформації національних банківських або фінансових криз. Так, Х. Бенінк зазначає, що

криза національного фінансового ринку як результат нестабільності банківських кредитів, депозитів та їх зворотного відкликання викликає «транскордонну передачу фінансового падіння» [10]. Транскордонний вплив національних фінансових криз дійсно може сформувати зовнішні шоки для інших національних економік. Тут доречним буде пригадати вплив азійської та російської фінансових криз 1998 року на грошову та банківську системи України. Подібне поширення нестабільності найбільш імовірний у разі, коли між окремими країнами є значні торговельні, фінансові та валютні потоки, спостерігається певна взаємозалежність фінансових ринків.

Фінансова криза 2007 року, що розпочалася з неповернення іпотечних кредитів у США, охопила практично увесь світ. Її масштаби виглядають дивними, враховуючи, що субстандартна іпотека займає лише незначну частку американського кредитного ринку. Проте довіра інвесторів до фінансових посередників, що має визначальне значення для стабільного функціонування як окремих інститутів, так і фінансового ринку загалом, суттєво похитнулася. Тому ринки позичкових капіталів та цінних паперів серйозно постраждали, ускладнюючи тим самим ефективний вплив монетарної політики на світову і національну економіку.

Системна асиметрія на глобальному фінансовому ринку та ринку інвестицій має два аспекти: територіальний (на економічно розвинені країни припадає 75% обсягу операцій) та функціональний. Незалежно від того, як оцінювати наслідки фінансової глобалізації, статистичні дані свідчать про фактичну концентрацію капіталів в економічно розвинених країнах. Зокрема, на 20% населення світу, яке живе в економічно розвинених країнах, припадає 86% світового ВВП, а на найбідніші 20% – тільки 1% ВВП [8]. Хоча фінансові ринки країн, що розвиваються, мають вищі темпи зростання, ніж ринки розвинених країн, із причини концентрації капіталів на фінансових ринках останніх ринки країн, що розвиваються, мають низьку капіталізацію і не можуть забезпечувати реального впливу на глобальний фінансовий ринок.

Глобалізаційні процеси посилюють диспропорції національних фінансових ринків, а це також стає чинником виникнення міжнародних фінансових криз. Загалом, наслідком фінансової глобалізації є не тільки вірогідність виникнення фінансових криз, а й збільшення впливу цих криз на інші країни. Особливості міжнародного руху капіталів за умов глобалізації полягають у тому, що на глобальному фінансовому ринку посилюється диверсифікація фінансових інструментів і каналів розподілу інвестицій, при цьому виникають нові схеми інвестування. Капітал став інтернаціоналізованим, однак фінансові системи в окремих державах залишаються національними [3]. З одного боку, свобода переміщення фінансових потоків безпрецедентно зросла, створивши явні вигоди для інвесторів. З іншого боку, ця свобода переміщення капіталів стала основним чинником нестабільності світового фінансового ринку і сприяє виникненню на ньому кризових явищ (спекулятивність капіталу, ненадійні кредити, політика штучного підтримання високих відсоткових ставок тощо). Економічна глобалізація призводить до зменшення можливості національних держав впливати на стан власних фінансових ринків.

Американська фінансова криза створила низку загроз і для європейської фінансової системи. Швидке поглиблення фінансового ринку, інновації та фінансова інтеграція істотно змінили фінансовий ландшафт в Європі. Споживачі і підприємства користуються постійно зростаючим асортиментом фінансових та інвестиційних можливостей. Проте стрімкий процес фінансових інновацій та інтеграції породжує ризики, а негативні шоки звичайно швидко поширюються за межі кордонів країн. Затяжне звуження кредитного ринку є одним з головних чинників, що створюють ризик погіршення перспектив розвитку, насамперед для країн із розвинутою економікою. [6] Хоча фінансова система продовжує нормально функціонувати, зберігається напружена ситуація на грошовому і кредитному ринках. В умовах існування безпосередніх ризиків і взаємозв'язків між грошовими ринками фінансові потрясіння швидко поширилися на країни з розвинутою економікою в Європі. Брак інформації щодо ризиків і складність визначення вартості активів відштовхували від проведення операцій на грошових ринках, що спричиняло труднощі для банків, які залежали від короткострокових оптових ресурсів як засобу фінансування довгострокових активів.

Першими відчули проблеми ті європейські банки, що активно працювали на іпотечному ринку США. З британського фінансового ринку кризові явища перекинулися на ринки інших країн Євросоюзу. Фінансові труднощі відчув великий бельгійський банківський холдинг Fortis. Як наглядний приклад для підтримання довіри до компанії уряду Бельгії, Нідерландів та Люксембургу вирішили вкласти 11,2 млрд євро. При цьому Бельгія придбала 49% бельгійського бізнесу банку за 4,7 млрд євро, Нідерланди заплатили 4 млрд євро за аналогічну частку в бізнесі банку на території своєї країни. Люксембург надав 2,5 млрд євро у формі кредиту, зобов'язання за яким можуть бути конвертовані в 49% акцій люксембурзького підрозділу банку. У подальшому бельгійський та люксембурзький підрозділи Fortis були придбані великим французьким банком – BNP Paribas. У зв'язку з рекордним падінням котирувань акцій уряду Франції і Бельгії оголосили про надання державної підтримки обсягом 6,4 млрд євро франко-бельгійській фінансовій компанії Dexia SA [9].

Глобальна нестійкість є загрозою національній економічній безпеці, тому в її умовах особливо гостро постає проблема захисту національних економічних інтересів. Будь-яка економічна школа, чи науковий напрямок, визнає визначальну роль економічних інтересів як стимул до розвитку, як «об'єктивно зумовлений мотив діяльності окремої людини, соціальної спільноти, суспільства в цілому, спрямований на досягнення мети»[2].

Узагальнюючи, можна було б визначати національні інтереси як «інтегральне вираження інтересів усіх членів суспільства, що реалізуються через політичну систему відповідної держави, як компроміс у поєднанні запитів кожної людини і суспільства в цілому». [1] У цьому розумінні категорії «національні інтереси» притаманний системний характер, адже, з одного боку, вона є основою для визначення цілей та напрямків державної політики та діяльності органів публічної влади і політичної системи в цілому, а з другого – в тому, що сам зміст національних інтересів формується в процесі розвитку держави і суспільства під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів; у формуванні змісту національних інтересів беруть участь усі інститути держави, суспільства, окремі громадяни. Подібна ситуація вимагає комплексного підходу до формування національних інтересів та характеризує його як складний процес, оскільки при визначенні єдиної загальнонаціональної системи потреб (інтересів) потрібно враховувати інтереси і потреби різних за характером суб'єктів. Економічні інтереси нерідко можуть бути радикально протилежними і вступати в конфлікт. З метою уникнення таких конфліктів необхідно існування базових національних та державних цінностей, які, як правило, формалізовані у нормах головних законодавчих актів держави. Національні інтереси можна розглядати як основоположну категорію щодо категорії національної безпеки: загроза національним економічним інтересам насправді і є прямою загрозою національній безпеці. Беручи до уваги політологічний контент категорій національної безпеки та національних інтересів, на виключну увагу заслуговує саме економічний аспект, що набуває надзвичайної актуальності у періоди циклічних спадів та рецесій у різних сферах та галузях економік окремих країн та на глобальному рівні в цілому.

Погоджуючись із політологічним визначенням національних інтересів, необхідно було б додати до цього визначення низку уточнень:

- по-перше, коли йдеться про національні інтереси, необхідно зважати на їхній конфронтаційний (національний егоїзм) характер щодо зовнішнього середовища
- по-друге, визнати існування загроз і викликів та, відповідно, необхідність захисту національних інтересів, а, отже, актуальність категорії «національна безпека»

Національні економічні інтереси набувають надзвичайно важливого значення в умовах глобалізації світової економіки. Вони тісно пов'язані з поняттями економічної безпеки, економічного суверенітету, економічної сфери окремо взятої країни тощо. Виступаючи в ролі об'єктивного чинника глобального розвитку національні економічні інтереси являють собою одночасно об'єкт глобального впливу.

Основними реальними і потенційними ризиками, які негативним чином впливають на національні економічні інтереси в умовах глобалізації, є:

- недосконалість проведення державної економічної політики, яка полягає у непослідовності проведення змін і відсутності системи чітких орієнтирів стосовно подальшого розвитку економіки, законодавчої бази, яка б реально стимулювала її розвиток в умовах міжнародної економічної конкуренції, плідної співпраці органів влади окремих держав з міжнародними інституціями, механізмів реагування на глобальні критичні ситуації.
- відсутність чіткої системи загальнодержавної політики стосовно напрямів та перспектив розвитку конкурентоспроможності національних підприємств на світовому ринку.

Для кожної національної держави існують свої форми і механізми реалізації національних інтересів, на які великий вплив справляє глобальна нестійкість. Так для домінуючих країн, що насправді визначають параметри розвитку глобальної світогосподарської системи. Національні економічні інтереси транзитивних країн та країн, що розвиваються, мають похідну роль відносно домінуючих країн. За умов, коли домінуючі країни просуваються шляхом постіндустріального розвитку, то транзитивним країнам, до яких відноситься і Україна, притаманна так звана «спізнана індустріалізація», яка у багатьох аспектах здійснюється на іншій, ніж раніше, технологічній основі. Їй притаманні наступні характерні риси: така індустріалізація стикається із збільшеними масштабами «стартового капіталу» в усіх її проявах та вимірах: грошовому, інфраструктурному, інтелектуальному; нові технології створюють передумови для прискореного техніко-економічного прогресу відсталих в економічному плані країн. Водночас, реалізація цих можливостей пов'язана із жорсткою конкуренцією за сфери впливу із компаніями, що представляють собою інтереси більш розвинених країн та затвердили себе на ринку раніше [7].

Під тиском господарських диспропорцій та керівних міжнародних економічних організацій, які відіграють роль кредиторів останньої інстанції, транзитивні країни змушені брати на себе ряд зобов'язань, що прискорюють їхню участь у глобалізаційних процесах, одночасно серйозно обмежуючи реалізацію ними власних інтересів та ініціатив у боротьбі із відсталістю, за прискорення економічного зростання.

Особливо важливим виступає зобов'язання із підтримки вільної конвертованості національних валют та лібералізації транзакцій за поточним (і тим більш капітальним) рахунком платіжного балансу, що у поєднанні із лібералізацією внутрішньої цінової політики ті збільшенням відкритості зовнішньоторговельного сектора втягує національних виробників транзитивних країн у глобальну конкуренцію в режимі реального часу. У період 1970-2005 кількість країн, що приєдналися до ст. VIII Статуту МВФ, підписання якої відкриває поточний рахунок платіжного балансу, зросло більше ніж у чотири рази та наблизилось до 150. Радикальне скорочення арсеналу легітимних інструментів державної економічної політики, зумовлене лібералізацією торгово-економічного регулювання у рамках ГАТТ-СОТ фактично поставило транзитивні країни у однакове положення із країнами-лідерами за умов незрівнянно меншої їхньої готовності до повномасштабної відкритої конкуренції. [5] Уніфікація норм внутрішнього регулювання господарської діяльності із загальними правилами трансграничного переміщення товарів, послуг та капіталу, передбачена статутом СОТ призвела до: звуження можливостей диферен-

ційованого оподаткування, використання субсидування, пільг та інших апробованих інструментів стимулювання національного підприємництва, обмеження селективної, цілеспрямованої підтримки стратегічно важливих галузей економіки.

Зазначені заборони та обмеження можуть застосовуватись розвиненими країнами для стримування чи придушення конкуренції з боку економік країн, що розвиваються у стратегічно важливих сегментах діяльності. Як приклад можна навести ситуацію на початку 2004 року, коли в адміністрації та конгресі США обговорювалось питання щодо подачі позову до СОТ з вимогою визнання незаконною підтримку китайською владою своєї напівпровідникової промисловості шляхом зниження податку на продаж вітчизняної продукції, яка кваліфікувалась як форма субсидування та порушувала правила СОТ. Справжньою причиною незадоволення, скоріше за все, слугувала надзвичайно висока динаміка виробництва провідників у Китаї, що мала у собі потенційну загрозу позиціям США на ринку даної продукції. Назріваючий конфлікт вдалось урегулювати до формальної подачі американської скарги до СОТ після оприлюднення даних про те, що у 2003 році на частку напівпровідників місцевого виробництва у Китаї припадало менше 20% загального об'єму їхніх продажів. Штучне згортання інтервенції держави у економіку обмежує можливості периферійних країн із регулювання та стимулювання власного розвитку, виходячи із своїх національних інтересів, частково перекриваючи шляхи їхнього позапланового, з точки зору лідерів світового ринку, економічного зростання та віддаючи обидва процеси на відкуп іноземному капіталу та (або) стихії ринку.

Переважає частина іноземних інвестицій у реальну економіку транзитивних країн концентрується у порівняно невеликій групі найбільш динамічних та успішних країн. На їхню користь у даному випадку працює і ринок. Завдяки більш досконалому техніко-технологічному та соціокультурному потенціалу вони, як правило, швидше та кращим чином адаптуються до глобальних тенденцій та імперативів розвитку. Відбувається посилення ринкових позицій ТНК та країн їхнього базування. Проте, наслідком таких тенденцій рідко є суттєве скорочення розриву між транзитивними та розвиненими економіками, оскільки за умови пропорційного розподілу сукупного доходу, що створюється у процесі міжнародної економічної взаємодії, вагоміша його частина дістається більш сильним, що призводить до тенденції централізації та концентрації капіталу.

Уникнути наслідків раптової відкритості, викликів і шоків ринкової стихії, яка призводить до суттєвих економічних втрат, вдалось порівняно невеликій групі транзитивних країн. [4] У необхідності підлаштовуватись до нових, більш ліберальних порядків, їхньою фундаментальною підтримкою став порівняно стійкий та динамічний експорт. Окрім НІК, Індія та Китай зустріли глобалізацію краще підготовленими, ніж інші країни. Оцінивши власні можливості і загрози переходу на нові правила глобальної гри, вони, на відміну від більшості транзитивних країн, не здійснювали невиправдано різких рухів під час приватизації величезної державної власності та відособлення держави від економіки і тим більше її відмови від регулюючих функцій. Завдяки продуманому та зваженому підходу до реорганізації господарського механізму їм вдалось звести втрати до мінімуму та зберегти стійку високу динаміку економічного росту.

Висновки. Проведений аналіз дозволив визначити, що відрив від країн спізнілої індустріалізації багато у чому змінився у зв'язку з переходом країн-економічних лідерів у постіндустріальну фазу розвитку. До домінуючих переваг у техніко-технологічних характеристиках економіки, об'ємах середньодушового доходу, накопиченого національного багатства та капіталу, у готовності та здатності адаптуватись до викликів часу приєднався розрив у стадіях суспільно-економічного розвитку. Внаслідок цього, незважаючи на розширення загальних можливостей розвитку, глобалізація скоріше ускладнила, ніж полегшила процес наближення країн, що розвиваються, до техніко-технологічних та соціально-економічних стандартів розвинених країн. Вищезазначені процеси відбуваються не лише через зростання труднощів у взаємопорозумінні між лідерами та аутсайдерами техногенної цивілізації та поглибленні відмінностей їхніх національних інтересів, але і внаслідок відчутного загострення конкуренції в усіх сферах та на усіх рівнях світової економіки. Форсовані темпи лібералізації та уніфікація законодавчої бази розвинених і транзитивних країн призвели до посилення міжкраїнової диференціації: як наслідок, зростання одних країн прискорилось, а розвиток інших – ускладнився.

Таким чином, існує кілька основних способів реалізації та захисту національних інтересів та досягнення високого рівня економічного розвитку та домінування: запровадження певних стратегій захисту і розвитку (економічний прорив) та окремих заходів регулювання (модернізація, планування економічних та соціальних показників, підвищення конкурентоздатності тощо); участь держав у регіональних угрупованнях.

Список використаних джерел

1. Політологія / За ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенька. – Київ: Академія. – 1998. – С. 322.
2. Гелів С. Рутар С. Політологія. – Київ: Знання, 1999. – С. 13.
3. Prasad, Eswar S., Kenneth Rogoff, Shang-Jin Wei, and M. Ayhan Kose, 2003, “Effects of Financial Globalization on Developing Countries: Some Empirical Evidence,” IMF Occasional Paper No. 220 (Washington: International Monetary Fund).
4. Carmen M. Reinhart & Kenneth S. Rogoff, 2009. "The Aftermath of Financial Crises," American Economic Review, American Economic Association, vol. 99(2), pages 466-72, May.
5. Charles P. Kindleberger Manias, Panics, and Crashes: A History of Financial Crises (Palgrave Macmillan, 2011, 6th edition).
6. Taylor, A. M., 2013, “External Imbalances and Financial Crises,” in S. G. Claessens, M. A. Kose, L. Laeven, and F. Valencia, eds., Financial Crises, Consequences, and Policy Responses, forthcoming.
7. Blanchard O., G. Dell’Ariccia, P. Mauro, 2010, “Rethinking Macroeconomic Policy,” Journal of Money, Credit and Banking, Vol. 42, No. 1, pp.199-215.
8. Claessens, S., G. Dell’Ariccia, D. Igan, and L. Laeven 2012, “A Cross-Country Perspective on the Causes of the Global Financial Crisis,” in Handbooks in Financial Globalization: The Evidence and Impact of Financial Globalization, pp. 737-52. Elsevier UK: Academic Press.
9. Claessens, S., M. A. Kose, and M. Terrones 2010a, “Financial Cycles: What? How? When?” in NBER International Seminar in Macroeconomics 2010, Richard Clarida and Francesco Giavazzi, eds. Chicago: University of Chicago Press.
10. Schmidt, R.H., Alexander, K., Benink, H.A., Lastra, R., & Wihlborg, C. (2011). The recent financial crisis: Lessons from Europe. In R. Litan (Ed.), The World in Crisis: Insights from Six Shadow Financial Regulatory Committees from Around the World (pp. 155-221). Philadelphia: FIC Press, Wharton Financial Institutions Center.